

تصویر در اسلام

● سعید شاپوری

یکی از مسائل مهمی که هنرمندان مسلمان به طور خاص و هنرمندانی که در جوامع اسلامی زندگی می‌کنند به طور عام با آن روبه‌رو هستند، مسئله حرمت تصویر در دین اسلام است. با نگاهی به تاریخ هنر در کشورهای اسلامی و توجه به آثار خلق شده در این ممالک تاثیر حرمت تصویر در روند تاریخی و هنری این جوامع کاملاً مشهود بوده، باعث ایجاد محدودیت‌ها و خلاقیت‌های متاثر از این محدودیت شده است.

هنرهایی چون نقاشی (نگارگری)، معماری، پیکرتراشی و حتی صنایع دستی این محدودیت‌ها را پذیرفته اما هنرمندان توانسته‌اند با اتکاء به خلاقیت خود و توجه به حرمت تصویر، نحوه بیان و روش خاص هنری خود را در قالبی که نظر اسلام را تامین کند به وجود آورند.

هنرهای تجسمی و حتی هنر نمایشی‌ای چون تمزیه توانسته‌است اصول و روش خود را با فتاوی علمای اسلام تطبیق دهد و امروزه کمتر بر سر این هنرها میان اهل دین و اهل هنر مناقشه صورت می‌گیرد.

در کنار هنرهای ذکر شده که قدمتشان چون نقاشی به دیرینگی حیات بشر بر روی کره خاک است، طی قرن اخیر و کمی بیشتر، دو هنر جدید که زاییده‌ی عصر مدرنیسم می‌باشد به وجود آمده‌اند و در این مدت آن‌دک که از حیاتشان می‌گذرد به پیشرفت کیفی و کمی شگرفی دست پیدا کرده‌اند.

عکاسی و به دنبالش سینما، دو هنر فراگیر عصر ما شده‌اند که به علت گسترده بودن طیف استفاده‌کننده از آنها، این دو هنر از جنبه هنری و تزئینی صرف خارج شده، شکلی هنری، تجاری و صنعتی به خود گرفته‌اند. درآمد مالی سرشار ناشی از تولید لوازم عکاسی و فیلمبرداری از یکسو و شغل و درآمدی که از محل فروش دوربین و نگاتیو عکاسی و فیلم و

خدمات چاپ و ظهور عکاسی و ساخت و اکران فیلم‌های سینمایی ایجاد می‌کند، لزوم برخوردی خاص در مورد این دو هنر حتی در جوامع دینی را نیز باعث شده است.

در گذشته هر تصویری عبارت از اصل همان تصویر می‌شد. مثلاً یک تابلوی نقاشی توسط یک هنرمند کشیده می‌شد و در نهایت در یک کاخ یا عمارت اشراف‌زاده‌ای مورد استفاده قرار می‌گرفت اما در مواجهه با هنرهای عکاسی و به خصوص سینما در دوران تکثیر مکانیکی هنر که استفاده کنندگان کل جامعه هستند محدود کردن هنر و هنرمند به سادگی گذشته امکان‌پذیر نیست، به همین دلیل نحوه‌ی برخورد و حرمت تصویر در اسلام با این دو هنر - صنعت دچار دوگانگی می‌گردد، نخست آنکه تمام یا اکثر موانعی که برای حرمت تصویر و منع نقاشی و پیکرسازی آمده است در این هنرها دیده می‌شود و دوم آنکه گستردگی استفاده‌کننده، کیفیت انتقال پیام و تاثیر آن بر مخاطب، لزوم تساهل اهل دین را شامل شده است.

در سال‌های اخیر، هر چند که ایراداتی به‌خصوص بر ماهیت سینما، گرفته شده است اما هیچ‌گاه وجود این هنر مورد تعدی قرار نگرفته، علی‌رغم کم شدن کیفی و کمی تولیدات سینمایی و کاهش شدید سالن‌های نمایش در سال‌های اول انقلاب، این‌تک دوران پرباری را آغاز کرده است و مسیرش را نیز ادامه می‌دهد.

حرمت تصویر در اسلام از کجا آغاز شده است؟ منبع این تحریم کجاست؟ کیست؟ و چه نظری در این باره داده است. اگر تصویر حرام است و نص صریحی در قرآن کریم بدان شده است، چرا به آن عمل نمی‌کنند؟

بنا به حد حوصله‌ی این وجیزه به ترتیب نگاهی به منابع منع تصویر در دین اسلام می‌اندازیم و بنا به

اهمیت منبع به ترتیب می‌آوریم.

- ۱- مسئله حرمت تصویر در قرآن مجید
- ۲- حرام دانسته‌شدن تصویر در احادیث نبوی
- ۳- دلایل حرام دانسته‌شدن تصویر براساس سیره‌ی نبوی
- ۴- دلایل کلامی حرام بودن تصویر

۱- حرمت تصویر در قرآن مجید

از آنجا که قرآن کتاب بدون تحریفی است که کلام خداوند مستقیماً در آن متجلی گردیده، هر ترغیب و منع در این کتاب مقدس قانونی لازم الاجرا می‌نماید. این قانون در مورد تصویر نیز صدق می‌کند و اگر چنان‌که در آیه‌ای از قرآن، حرام بودن تصویر آورده شده باشد این ممنوعیت باید از سوی پیروان اسلام حکم و قانونی قطعی قلمداد شود.

با کنکاش در منابعی که درباره‌ی حرام شمرده شدن تصویر نوشته شده و در جستجو در کلام الهی به آیه‌ای بیش از یک عدد در این مورد برخورد نگردید و آن هم آیه‌ی ۹۰ از سوره‌ی مبارکه‌ی «مائده» می‌باشد که می‌فرماید:

«یا ایهاالذین آمنوا انما الخمر و المیسر و الانصاب و الازلم رجس من عمل الشیطن فاجتنبوه لعلکم تفلحون.»

در ترجمه‌های مختلفی که از قرآن به فارسی شده است، ترجمه‌ی فارسی این آیه اندکی با یکدیگر تفاوت دارد، به گونه‌ای که در بعضی از معتبرترین آنها آمده است: «ای اهل ایمان شراب و قمار و بت پرستی و تیرهای گرویندی (که رسمی بود در جاهلیت) همه‌ی اینها پلید و از عمل شیطان است از آن البته دوری کنید تا رستگار شوید.»^۱

«ای مومنان شراب و قمار و انصاب واز لام از اعمال پلید شیطان است، از آن پرهیز کنید باشد که رستگار شوید.»^۲

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید، شراب و قمار و بت‌ها

و تیرهای قرعه پلیدند [و] از عمل شیطانند، پس، از آنها دوری گزینید، باشد که رستگار شوید.^۲ همان گونه که دیده می شود در این آیه هم اشاره ای صریح و آشکار به منع تصویر نشده است اما از آنجا که بعضی از تفاسیر، کلمه ای «انصاب» را به نقاشی و پیکرسازی تفسیر کرده اند، بنابراین طرفداران نظریه ی حرمت تصویر، از این آیه به عنوان دستور قرآن در منع تصویر (نقاشی و پیکرسازی) استفاده می کنند.

۲- حرمت تصویر در احادیث نبوی

بعضی از محققان احادیث مربوط به منع تصویر را به چهار محدود کرده اند.^۳ اما چند حدیث دیگر هم در این باره نقل شده است که مهم ترین شان شامل موارد زیر است.

۱. هرکس تصویری بسازد، خداوند وی را وادار می سازد که در آن تصویر روح بدمد.^۴
۲. هر کس حیوانی را تصویر کند، عذاب می شود مگر آن که در آن تصویر روح بدمد.^۵
۳. هرکس تصویری بسازد، عذاب می شود و وادار می شود تا در آن روح بدمد.^۶

که در این احادیث «صوره» به معنای ساختن و شکل دادن است که مترادف «خلق» یا آفریدن است. خداوند تنها خالق نیست «مصور» یعنی شکل دهنده نیز می باشد. «صوره» در عین حال به معنای «نقاش» نیز می باشد که براین اساس، نقاش رقیب خداوند قلمداد می گردد که عملش در جهت خلق نقش، همانا کفرآمیز تلقی گردیده است.

۴. «فرشتگان به خانه ای که در آن سگ و تصویر وجود دارد وارد نمی شود.»
۵. «به تحقیق کسانی که این صورت ها را می کشند، در روز قیامت عذاب می شوند و به آنها گفته می شود، آنچه را آفریده اید زنده کنید.»^۷

به نظر می رسد مطابق آیه ذکر شده (سوره ۵، آیه

۹۰) در این احادیث نیز حکم قاطعی برای تحریم تصویر ارائه نشده و احادیث به جنبه ی محدودیت نحوه ی ارائه ی تصویر اشاره دارد که مطمئناً هدف از آن نیز پرهیز از ساختن بت و پرستیدن آن می باشد و نه تصویر به شکل هنری آن.

۳- منع تصویر در سیره نبوی

بعضی از احادیث نقل شده از مصومین و مسلمانان صدر اسلام، اشاراتی به سیره ی پیامبر دارد که در آنها درباره ی منع تصویر سخن رفته است. این احادیث شامل:

الف: می گویند عایشه پرده ای بر خانه شان آویزان کرده بودند که بر روی آنها نقش هایی رسم شده بود. پیامبر با دیدن نقش ها به عایشه می فرمایند: «این پرده را عقب بزن زیرا همیشه این تصویرها را در پیش خود می بینیم.»^۸

ب: در حدیثی دیگر آمده است: عایشه بالشی با صورت هایی منقوش بر آن، خریده بود، پیامبر اسلام بادیدن این بالش و نقش های روی آن به داخل اتاق نمی رود.^۹

این حدیث از مسلمانان می خواهد بر بالش هایی که با تصویر تزیین شده اند نخوابند اما از آنجا که در این احادیث و سیره ی نبوی روح اسلام و قواعد معرفت شناسی اسلام دیده نمی شود به سادگی می توان اعتبار و سندیت آنها را مورد تردید قرار داد.^{۱۰}

۴- دلایل تحریم تصویر از دید کلامی

به طوری که اشاره شد، تحریم تصویر به طور قطعی در قرآن و حدیث دیده نمی شود، اما در اسلام که احیاناً کنده ی توحید ابراهیمی است مانند شریعت موسی که در عهد عتیق آمده است «تو نباید به چیزی مانند شوی که از تو تراشیده اند و نباید چیزی بسازی که مانند چیزهایی است که در آسمان برین است و یا در زیر زمین سفلی است و یا

آنچه در آب های زیرزمینی است» به تصویر در آوردن ذات الهی را منع و تحریم می کند. از این روی شمایل نگاری برخلاف مسیحیت در اسلام نهی می شود. این نهی و ممنوعیت در اسلام دارای دو جنبه است که از یک سو متضمن عظمت ازلی انسان می باشد که خداوند او را به شکل خود آفریده است. چرا که قطعاً انسان به تصویر درآمده در آثار هنرمندان ناقص و محدود می شود و دیگر اینکه مقلد (یامصور) رقیب خداوند قلمداد خواهد شد و از سوی دیگر اساس دین اسلام بر شهادت (لا اله الا الله) است و هیچ بت یا تصویری نباید میان انسان و حضور نامرئی خداوند مانعی ایجاد کند.

پانویس ها:

- ۱- بنیامین، والتر، نشانه ای به رهایی، مقاله هایی از والتر بنیامین، بابک احمدی، چاپ اول، نشر تندر، ۱۳۶۶.
- ۲- قرآن کریم، ترجمه مهدی الهی قمشه ای، چاپ اول، ۱۳۶۷.
- ۳- قرآن کریم، ترجمه بهاء الدین خرمشاهی، اول، انتشارات نیلوفر و جامی، ۱۳۷۶.
- ۴- القرآن الکریم، ترجمه محمدمهدی فولادوند، اول، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۳۷۷.
- ۵- مقاله ی «اسلام و تصویر». صلاح استی، فصلنامه «نقد سینما»، شماره ۸، تابستان ۱۳۷۵، ص ۷۲.
- ۶- بستانی، محمود. اسلام و هنر، ترجمه: حسین صابری، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، اول، ۱۳۷۱، صص ۴-۸۳.
- ۷- مددیپور- محمد، تجلیات حکمت معنوی در هنر اسلامی، امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۴، ص ۱۸۷.
- ۸- همانجا، پانویس ص ۱۸۶.
- ۹- مقاله ی اسلام و تصویر. ص ۷۲.